

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

УДК 341.174(4)

Гладенко Олександр Миколайович

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З
ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ У СФЕРІ СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ
ПОЛІТИКИ ТА ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ**

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
ДАМІРЛІ Мехман Алішах огли,
Одеська національна юридична академія,
професор кафедри права Європейського Союзу
та порівняльного правознавства

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Микієвич Михайло Миколайович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри європейського права;

кандидат юридичних наук
Смирнова Ксенія Володимирівна, Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
асистент кафедри порівняльного і європейського права

Захист відбудеться “19” лютого 2010 р. о 13:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 18.01.2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.М. Крестовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Поява Європейських Співтовариств, а згодом і Європейського Союзу (далі – ЄС) збагатила міжнародно-правову доктрину новими актуальними напрямками досліджень. Зміна структури міжнародного правопорядку та виникнення “нових загроз” змушують шукати відповіді на питання, які постають перед учасниками міжнародних відносин. Забезпечення мирного співіснування людей та захист миру та добробуту є головними завданнями будь-якої держави. З появою міжнародних організацій, діяльність яких спрямована на забезпечення безпеки своїх країн-членів, певною мірою змінюється парадигма міжнародної безпеки. Такі організації беруть на себе відповідальність щодо створення зон безпеки, забезпечення добробуту та процвітання, прикладом чого є ЄС, який з 1992 р. динамічно розвиває безпековий напрям своєї діяльності – Спільну зовнішню політику та політику безпеки (далі – СЗППБ). Україна, яка визначилася зі своїм головним зовнішньополітичним вектором – інтеграцією до ЄС, має враховувати можливість участі й у його вищезгаданій політиці. Удосконалення відповідної міжнародно-правової бази для такого співробітництва є нагальною потребою сьогодення, оскільки, не отримавши статусу членства в ЄС, Україна вже сьогодні має можливість брати участь у заходах, які реалізуються ЄС у межах СЗППБ.

У цьому дослідженні використовувалися роботи, присвячені окремим питанням цієї тематики, і роботи, присвячені загальній проблематиці феномена ЄС. Серед вітчизняних робіт, присвячених питанням європейської безпеки, необхідно відзначити роботи М. Баймуратова, В. Банних, В. Батюка, Р. Волчука, В. Денисова, О. Делінського, П. Демчука, Г. Друзенка, М. Гнатовського, В. Забігайла, Л. Заблоцької, О. Задорожнього, Ю. Занько, В. Золотарьова, В. Никитюка, О. Їжака, О. Ковалевої, М. Костроміної, С. Кульчицького, Т. Кузіо, Л. Луць, М. Мальського, М. Мацях, О. Мережка, М. Микієвича, Д. Моніча, А. Мошеса, В. Муравйова, І. Підлуски, Л. Тимченка, С. Толстова, І. Храбана, С. Шевчука, М. Черкеса, Ю. Шемшученка.

Загальнотеоретичну основу цього дослідження становлять роботи Р. Анцелевича, С. Алексєєва, Р. Арона, В. Барановського, В. Богданова, Я. Броунлі, М. Буроменського, В. Буткевича, В. Василенка, М. Волосова, С. Гаджієва, В. Давидова, М. Дамірлі, А. Дебідура, Ж.-Б. Дюрозеля, В. Євінтова, З. Єгорова, Н. Захарова, Ю. Ільїна, З. Ісаковича, І. Канта, С. Кашкіна, Ю. Колосова, Є. Кривчикової, В. Лафітського, І. Лукашука, Р. Мелкова, Р. Мюллерсона, Л. Опенгейма, П. Рабіновича, В. Рібакова, Б. Топорніна, Ю. Тихомирова, А. Дж. Тойнбі, Ф. Тодді, Ж. Тускоза, Н. Ушакова, Л. Ентіна.

При дослідженні концептуальних основ міжнародної співпраці у сфері міжнародної безпеки було використано роботи іноземних спеціалістів-міжнародників, політологів та істориків: В. Астапенка, А. Анісімова, О. Барабанова, М. Бірюкова, Ю. Бортко, К.-Д. Борхардта, Ю. Колосова, В. Кузнєцова, Дж. Беннета, С. Брауна, М. Брі, Д. Гастайгера, Р. Гріффітса, Д. Гудбі,

Ю. Гусарова, Ю. Давидова, Д. Данилова, В. Журкіна, Ю. Ігрицького, А. Іванова, П. Іванова, А. Капустіна, М. Каргалової, В. Клемента, В. Кернза, Т. Кеннеді, Ф. Кемерона, Л. Роналда, К. Райка, М. Сміта, О. Тіунова, Ф. Годі, Г. Тункіна, Л. Ентіна, М. Емерсона, А. Томашевської, Меррі Е. Уайн, В. Фішера, П. Фонтейна, Т. Хартлі, Л. Хухлиндіної, В. Шемятнікова, М. Ейкхерста, А. Язькової.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до програми наукових досліджень Одеської національної юридичної академії “Традиції і новації у сучасній українській державності і правовому житті” (державний реєстраційний номер 0106U004970), відповідає регіональній темі “Правове забезпечення розвитку Одеського регіону” (державний реєстраційний номер 0106U0C4969) і пов’язана з планом науково-дослідницької роботи кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства за темою “Діалог сучасних правових систем. Адаптація правової системи України до європейського права”.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є міжнародно-правовий аналіз генезису, правових і організаційних основ СЗППБ ЄС і аналіз проблем правового забезпечення, можливостей і потенціалу даної політики в процесі європейської інтеграції України.

Зазначена мета дослідження зумовила постановку і необхідність вирішення таких **завдань**:

- визначити історико-правові передумови створення і становлення СЗППБ ЄС як невід’ємної частини європейської системи безпеки з урахуванням залежності цих процесів від політичної і правової обстановки у світі;

- дослідити положення міжнародно-правових актів, які є базою для проведення СЗППБ ЄС;

- здійснити міжнародно-правовий аналіз змін у правовому регулюванні інституційної структури СЗППБ ЄС, нових інститутів, що її регулюють та зміну повноважень існуючих;

- розглянути міжнародно-правові форми співпраці України з ЄС у сфері СЗППБ на предмет їх інтеграційного потенціалу й виокремити перспективи реформування правових основ зовнішньої політики Української держави в процесі євроатлантичної інтеграції;

- на підставі здійсненого дослідження надати практичних рекомендацій щодо активізації міжнародно-правової співпраці України з ЄС у сфері зовнішньої політики і безпеки, удосконалення міжнародно-правових та національних нормативних актів і забезпечення нових міжнародно-правових форм співпраці з ЄС у сфері зовнішньої політики і безпеки, які приведуть до підвищення ролі України в процесах інституціоналізації нової системи європейської безпеки.

Об’єктом дослідження є міжнародно-правові акти і міжнародні правовідносини публічного характеру, які виникають у процесі становлення і розвитку як європейської системи безпеки в цілому, так і СЗППБ ЄС, як її невід’ємної частини в контексті відносин України з ЄС.

Предметом дослідження є міжнародно-правове співробітництво України з ЄС у сфері СЗППБ як невід'ємної частини європейської системи безпеки в контексті євроінтеграційного вектора зовнішньої політики України.

Методологічна база дослідження складається з наукових методів, які базуються на вимогах об'єктивного і всебічного дослідження міжнародно-правових питань і проблем становлення і розвитку сфери СЗППБ ЄС. Для визначення первинних параметрів становлення і функціонування Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС у контексті міжнародно-правового співробітництва України з ЄС в основу методології дослідження покладено загальнотеоретичні принципи, підходи та методи. У процесі розробки проблеми становлення і розвитку СЗППБ ЄС у контексті міжнародно-правового співробітництва України з ЄС використовувався історичний метод. При дослідженні цієї регіональної системи безпеки та її значення в системі міжнародної безпеки використано системний підхід та системно-функціональний метод. Для встановлення правової природи ЄС та його СЗППБ застосовано такі загальнонаукові методологічні принципи пізнання і методи дослідження, як аналіз і синтез, індукція і дедукція. При аналізі нормативно-правової основи сфери СЗППБ та співробітництва України з ЄС використано формально-логічний метод, порівняно-правовий (компаративний), герменевтичний та інші методи дослідження. При дослідженні перспектив співпраці України з ЄС використовувались методи моделювання, абстрагування, прогнозування та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше у вітчизняному правознавстві комплексно досліджується міжнародно-правове співробітництво України з ЄС у сфері СЗППБ й аналізується інтеграційний потенціал цього напрямку співпраці у контексті державно закріпленого зовнішньополітичного вектора України – євроатлантичної інтеграції.

Наукова новизна результатів, отриманих здобувачем самостійно у ході здійсненого дослідження, визначається такими основними положеннями:

уперше:

обґрунтовано тезу про те, що правовий механізм Європейської політичної співпраці (далі – ЄПС) послужив прообразом правового регулювання СЗППБ ЄС, яка успадкувала від нього міждержавний механізм ухвалення рішень;

встановлено організаційно-правові критерії, що дозволяють виділити СЗППБ ЄС як самостійний напрям діяльності ЄС і його специфіку у порівнянні з іншими напрямками діяльності ЄС;

досліджено зміни сфери СЗППБ, які внесено Лісабонським договором до правової системи ЄС і особливо до правового регулювання СЗППБ;

здійснено компаративно-правове дослідження організаційно-правових основ СЗППБ згідно з положеннями Договору про Європейський Союз у редакціях Ніццького (2001) та Лісабонського (2007) договорів, а також Договору, що засновував Конституцію для Європи 2004 р.;

обґрунтовано тезу, про те інтеграційний потенціал “Європейської політики сусідства” та “Східного партнерства” вимагає посилення організаційно-

правового забезпечення для реалізації євроінтеграційного вектора зовнішньої політики України;

удосконалено:

історико-правові підходи щодо причин провалу проектів політичної інтеграції європейських держав у 50–60-х рр. минулого століття, встановлено, що ними були: а) відсутність необхідної нормативної і матеріальної бази для розвитку цього вектора інтеграції (чим пізніше стали Європейські Співтовариства); б) нестача правової, економічної і соціальної єдності держав-учасниць інтеграції; г) інерційна дія психологічної недовіри повоєнного часу; д) національні суперечності держав-учасниць інтеграції;

тезу, про те, що побудова системи у сфері зовнішньої політики, політики безпеки і оборони ЄС стала можливою завдяки наявності декількох чинників, що сприяли цьому – тісних культурних, соціальних, економічних і політичних зв'язків, що склалися в країнах Західної Європи;

періодизацію історії розвитку правового забезпечення сфери СЗППБ і Спільної політики безпеки і оборони (далі – СПБО) та їх основні новації (згідно з Амстердамською угодою 1997 р., рішеннями саміту ЄС в Сен-Мало в 1998 р., рішеннями саміту ЄС у Гельсінкі в 1999 р.);

виокремлення СЗППБ як самостійної сфери діяльності Європейського Союзу, в рамках якої він здійснює заходи щодо забезпечення зовнішньополітичних і оборонних функцій ЄС;

визначення особливостей правового регулювання сфери СЗППБ судовою практикою Суду ЄС, і обмеження юрисдикції Суду ЄС в цій сфері.

набули подальшого розвитку:

положення щодо необхідності посилення співпраці між Україною і ЄС в аспекті взаємин у сфері зовнішньої політики і політики безпеки, для чого пропонується забезпечити розробку необхідної правової і матеріальної бази;

теза про необхідність удосконалення правової бази співпраці між Україною і ЄС у військовій сфері, для чого, перш за все, є необхідним ухвалення Державної концепції військово-технічної співпраці (далі – ВТС) з іноземними державами, Закону України “Про військово-стратегічну співпрацю”, що дозволить максимально використовувати можливості, отримані завдяки участі в миротворчих і посткризових операціях ЄС, заходах, всесвітньо визнаних як успішно здійснювані українськими військовими (авіація, особливо транспортна; саперна діяльність).

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані положення та висновки є концептуальними та нормативними засадами реалізації державно визначеного вектора зовнішньої політики України – інтеграції до ЄС та міжнародно-правового співробітництва України з ЄС у сфері СЗППБ.

Сформульовані у дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для сприяння подальшим науковим дослідженням актуальних міжнародно-правових проблем;

правотворчості – у роботі державних органів України, що відповідають за формування і проведення зовнішньополітичної діяльності та її правового

забезпечення, у тому числі реалізацію взаємодії України з ЄС і, перш за все, в реалізації нових моделей та правової основи стосунків України з ЄС у сфері СЗППБ;

навчальному процесі – при підготовці і читанні базових курсів “Міжнародного публічного права” та “Права Європейського Союзу” і спеціальних курсів “Права міжнародної безпеки”, “Системи європейської безпеки” та ін.

Апробація результатів дослідження. Висновки та положення дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного права та міжнародних відносин та кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства Одеської національної юридичної академії.

Теоретичні досягнення роботи використовувалися автором у процесі викладення навчального курсу “Міжнародне право”, “Право Європейського Союзу” і спецкурсів “Міжнародно-правові аспекти становлення і розвитку європейської системи безпеки” та “International and Legal Aspects of the Formation and Development of the European Security System” (англійською мовою) в Одеській національній юридичній академії.

Результати дослідження доповідалися та обговорювалися на: VII Міжнародній міжвузівській конференції “Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку” (Косів, 26–28 січня 2006 р.), міжнародних науково-практичних семінарах “Порівняльне правознавство на пострадянському просторі: сучасний стан та перспективи розвитку” (Сімферополь 27–29 квітня 2006 р., 25–29 квітня 2007 р., 17–20 квітня 2008 р.), 9-й, 10-й та 11-й звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу і аспірантів ОНЮА (Одеса, 26 квітня 2006 р., 27–28 квітня 2007 р., 27–28 квітня 2008 р.), міжнародній школи-практикуму молодих вчених та спеціалістів з юриспруденції “Закон: стабільність та динаміка” (Москва, 1–3 червня 2006 р.) та “Вплив міжнародного права на національне законодавство” (Москва, 24–26 травня 2007 р.), IV Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених, аспірантів та студентів “Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права та держави” (Одеса, 10–11 листопада 2006 р.), XVII Міжнародній історико-правовій конференції “Регіональні аспекти історико-правових досліджень” (Донецьк, 31 травня – 3 червня 2007 р.), Міжнародному науковому семінарі “Зона вільної торгівлі Україна – Європейський Союз та європейська інтеграція: правові та економічні аспекти” (Одеса, 8 червня 2007 р.), розширеному засіданні Політичної консультативної ради при міському голові (Одеса, 27 серпня 2008 р.) та ін.

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладені у 21 науковій статті, 11 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура дисертації. Дисертація робота складається із вступу, чотирьох розділів, що містять дванадцять підрозділів і три пункти, висновків, списку використаних джерел (317 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок, список використаних джерел включає 317 найменувань і розміщений на 36 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методологічну базу, теоретичну основу дослідження, а також наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про апробацію та публікацію основних положень дослідження.

Перший розділ “Теоретико-правовий аналіз еволюції у сфері Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС” складається з двох підрозділів і присвячений дослідженню теоретико-правових передумов виникнення, становлення та розвитку СЗППБ ЄС.

У *підрозділі 1.1. “Основні етапи формування правової бази Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС”* комплексно досліджується процес розвитку зовнішньополітичних та безпекових політик, запроваджуваних у межах західно-європейської інтеграції аж до створення СЗППБ ЄС.

На ранніх етапах розвитку європейським інтеграційним ідеям не вистачало практичного втілення, і лише після закінчення Першої світової війни очевидною стає необхідність глибоких зв'язків між європейськими державами. Повільна інтеграція європейських країн перевірила на міцність різні євроінтеграційні теорії. Деякі з них мали глобальні цілі, інші передбачали більш скромну секторальну співпрацю. Детальне вивчення історичних поразок і перемог привело зрештою до компромісу у тому вигляді, в якому до цих пір існує ЄС, – з наднаціональним управлінням в економічній сфері, і міждержавним – у політичній сфері.

Міждержавний характер співпраці в процесі ЄПС привів до побудови СЗППБ ЄС на такій самій основі, тому спостерігається зв'язок між самодостатнім характером здійснення ЄПС і формуванням СЗППБ ЄС як другої опори структури правопорядку ЄС. Правила, що закріплюють механізм ЄПС, до прийняття Єдиного європейського акту в 1986 р. було закріплено у трьох документах чисто політичного характеру: “Доповідь Давіньона” (1970), доповідь “Про співпрацю в сфері зовнішньої політики” (1973) і доповідь “Про Європейську політичну співпрацю” (1981). Це не сприяло його авторитетності та ефективності, тому найважливішим кроком у розвитку ЄПС стало надання йому юридичного закріплення та офіційного характеру в Єдиному європейському акті (1986) та Договорі про ЄС (1992).

Основні віхи у розвитку сфери СЗППБ і СПБО та їх основні новації можна представити так:

1) згідно з Амстердамською угодою 1997 г. було спрощено процедуру голосування питань у сфері СЗППБ, засновано пост Високого представника по СЗППБ; введено новий інструмент для реалізації СЗППБ – вироблення Спільних стратегій ЄС; визначено коло “Петерзберзьких місій” та змінено механізм фінансування та керівництва СЗППБ ЄС;

2) самітом ЄС в Сен-Мало в 1998 р. позначено значні прогресивні зміни, які знайшли своє нормативне закріплення і розвиток на саміті в Гельсінкі в 1999 р., чому більшою мірою сприяла кардинальна зміна позиції Великої Британії з питань зовнішньополітичної та оборонної співпраці;

3) саміт ЄС 10–11 грудня 1999 р. в Гельсінкі закріплено прогрес, позначений раніше у сфері СЗППБ:

здійснено “інвентаризацію” всіх можливостей ЄС і держав-членів, у тому числі враховуючи аналіз Косовського конфлікту для розробки засобів швидкого реагування;

встановлено автономність рішень ЄС у проведенні військових операцій під керівництвом ЄС і прийнято рішення про формування до 2003 р. “Сил швидкого реагування”;

заявлено про прихильність принципам Хартії європейської безпеки, Статуту ООН, зазначено первинну роль Ради Безпеки ООН у підтримці миру і міжнародної безпеки;

вирішено питання про створення нового інституційного механізму для управління і контролю за реалізацією СПБО, що включає в себе такі постійні органи: Комітет з політичних питань і безпеки, Військовий комітет і Військовий штаб;

встановлено формати співпраці з країнами Північно-атлантичного альянсу (далі – НАТО), а також із державами-кандидатами на вступ у ЄС та “іншими можливими партнерами” у здійсненні операцій по врегулюванню криз під керівництвом ЄС із можливістю залучення європейських членів НАТО, які не є членами ЄС;

до участі в операціях під егідою ЄС було запрошено Росію, Україну та інші європейські держави, що ведуть політичний діалог з ЄС.

У підрозділі 1.2 “Поняття, предмет і місце Спільної зовнішньої політики і політики безпеки як самостійної сфери діяльності ЄС” досліджуються правова природа, поняття та предмет, місце СЗППБ серед інших напрямків діяльності ЄС та особливості цієї сфери.

Важливим є визначення поняття СЗППБ як самостійної сфери діяльності ЄС, у рамках якої здійснюються заходи щодо забезпечення зовнішньополітичних і оборонних функцій ЄС.

Побудова системи ЄС у сфері зовнішньої політики, політики безпеки і оборони стала можливою завдяки наявності тісних культурних, соціальних, економічних і політичних зв'язків, які склалися в державах Західної Європи. Крім того, базисом СЗППБ є: 1) національні концепції зовнішньої політики і політики безпеки; 2) регіональні концепції зовнішньої політики і політики безпеки; 3) міжнародні концепції зовнішньої політики і політики безпеки.

Уточнено чинники, що відокремлюють СЗППБ від інших сфер діяльності ЄС, та визначено критерії, що дозволяють виділити СЗППБ ЄС як самостійний напрям діяльності ЄС. Зазначається, що сфера СЗППБ не отримала свого автономного правового закріплення, аналогічного Європейським Співтовариствам (наприклад, Договір про Євратом), а є одним із напрямів діяльності ЄС, хоча і має свої значні особливості. У зв'язку із цим підтримується

думка, що, на відміну від Європейських Співтовариств, СЗППБ, не зважаючи на можливість прийняття актів СЗППБ, не являє собою окремої організації із власною правосуб'єктністю, тому слід вести мову не про СЗППБ, як таку, а про компетенцію ЄС в цілому в рамках СЗППБ.

Другий розділ **“Правове забезпечення міжнародно-правового співробітництва України з ЄС у сфері Спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу”** містить п'ять підрозділів, в яких представлений комплексний аналіз правового забезпечення міжнародно-правового співробітництва України з ЄС у сфері СЗППБ.

У підрозділі 2.1. **“Джерела права ЄС у сфері Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС: загальна характеристика”** досліджено нормативно-правові акти, якими регулюється сфера СЗППБ, їх різновиди, класифікація і особливості.

За результатами аналізу системи джерел права ЄС у сфері СЗППБ виявлено деякі особливості як форми джерел, так і їхнього змісту. Відзначено роль засновницьких договорів, які за правовою природою є міжнародно-правовими актами. Приділено увагу вторинному праву ЄС та його особливостям у сфері СЗППБ, і встановлено, що ці норми через наддержавний характер не використовуються для регулювання відносин у сфері СЗППБ тією мірою, якою регулюються, наприклад, економічні напрямки діяльності ЄС, а Лісабонський договір взагалі виключає можливість прийняття законодавчих актів у сфері СЗППБ.

Визначено особливості правового регулювання цієї сфери судовою практикою Суду ЄС. У цьому контексті зазначається, що Суд ЄС розширив свою юрисдикцію на сферу СЗППБ з моменту придбання повноважень стосовно спорів, що зачіпають Союз в цілому. Виявлено, що компетенція Суду ЄС у сфері СЗППБ залишається сильно обмеженою та незначною у порівнянні з іншими напрямками діяльності, особливо в економічній сфері. В цілому її можна визначити як похідну від загальної компетенції Суду ЄС по дотриманню права ЄС.

У підрозділі 2.2. **“Акти, що приймаються в рамках СЗППБ”** досліджуються система актів, які приймаються органами та інститутами ЄС для реалізації СЗППБ, особливості прийняття та застосування таких актів.

Спеціальними джерелами права ЄС у сфері СЗППБ є акти, що приймаються ЄС при здійсненні ним СЗППБ: загальні принципи і орієнтири та рішення, якими затверджуються дії, позиції і порядок реалізації дій та позицій ЄС. Найбільш загальною й абстрактною формою реалізації СЗППБ є визначення принципів СЗППБ та її загальних орієнтирів. Більш практично орієнтованою формою реалізації СЗППБ є вироблення рішень-дій ЄС. У свою чергу, загальні принципи і орієнтири реалізуються шляхом внесення рекомендацій до Європейської Ради, а також шляхом затвердження дій і позицій ЄС.

Завдяки специфіці СЗППБ форми її реалізації також є багато в чому специфічними. По-перше, вони приймаються уповноваженими інститутами й органами ЄС, які побудовані за принципом міждержавної співпраці – Європейською Радою і Радою ЄС; по-друге, вони значно відрізняються від актів,

що приймаються в рамках першої (комунітарної) опори, які входять до групи джерел вторинного права ЄС. Ці відмінності стосуються більшою мірою сутнісних характеристик досліджуваних актів, а також і їхнього найменування.

У **підрозділі 2.3. “Шляхи реформування правового регулювання сфери Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС”** аналізується напрями розвитку нормативно-правового регулювання сфери СЗППБ через призму положень Договору, що заснував Конституцію для Європи (далі – ДКЄ) і обставин, що спонукали до виникнення на його основі Лісабонського договору про реформу засновницьких договорів ЄС.

Встановлено, що ДКЄ передбачав значне розширення компетенції ЄС у сфері СЗППБ, що завдяки винесенню правового регулювання цієї сфери на конституційний рівень і появі у ЄС міжнародної правосуб'єктності сприяло істотному розвитку зовнішньополітичного напрямку діяльності ЄС. Головними досягненнями цього акта були: внесення більшості цілей СЗППБ статтею III-292 до складу цілей зовнішньополітичної діяльності Союзу в цілому; зміна механізму реалізації певних цілей зовнішньої політики і введення поста Міністра закордонних справ ЄС, який представляв Союз в питаннях СЗППБ; збільшення кількості випадків, коли Рада ЄС постановляла європейські рішення кваліфікованою більшістю; закріплення співпраці країн-членів в Європейському агентстві по озброєнню, дослідженням і військовому потенціалу.

У **підрозділі 2.4. “Лісабонський договір як новий етап розвитку правового регулювання сфери СЗППБ”** аналізуються положення Лісабонського договору 2007 р., що здійснив реформу засновницьких договорів ЄС, і є першим масштабним реформуванням правового забезпечення сфери СЗППБ з моменту її заснування Договором про ЄС у 1992 р.

Проаналізовано основні новели договору у цій сфері: по-перше, ЄС (як і по ДКЄ) перетворився на повноцінний суб'єкт міжнародного права; по-друге, запроваджується посада президента Європейської Ради (цей орган стає інститутом ЄС); по-третє, вводиться посада Високого представника ЄС по зовнішніх справах і політиці безпеки, що об'єднує функції Високого представника ЄС із питань СЗППБ і Європейського Комісара у справах зовнішніх відносин; по-четверте, юридично закріплюється особливість правил і процедур цих напрямів. Більш чітко визначено коло інститутів та органів, що проводять СЗППБ і СПБО ЄС.

Крім того, Лісабонський договір закріплює положення щодо європейської політики сусідства і можливість держав-членів використовувати процедуру виходу із складу ЄС. Лісабонський договір вносить до тексту ДЄС окремий відділ 2, присвячений правовому регулюванню СПБО, яка визначена як особлива частина СЗППБ, що дозволить ЄС володіти оперативним потенціалом у цивільних і військових аспектах.

За договором держави-члени зобов'язуються надавати ЄС цивільні і військові засоби для виконання СЗППБ, аби сприяти завданням, визначеним Радою ЄС, а в разі, коли держава-член стає жертвою озброєної агресії на її території, інші держави-члени зобов'язані допомогти всіма засобами державі, що стала жертвою агресії, відповідно до ст. 51 Статуту ООН. Цим юридично

сформована колективна оборона держав-членів ЄС, що є дуже важливим та цікавим для України, оскільки надає перспективи вступу до цієї системи ЄС.

Стаття 28 С Лісабонського договору надає право Раді ЄС довірити реалізацію завдань СЗППБ групі держав-членів, готових перейняти на себе такі обов'язки. Договір виключає можливість прийняття законодавчих актів у СЗППБ та СПБО та замінює правові способи здійснення СЗППБ ЄС такими: прийняття загальних орієнтирів і рішень. За допомогою останніх ЄС закріплює акції, визначає позиції, закріплює угоди для виконання рішень по акціях і позиціях, всіляко зміцнює систематичну співпрацю держав-членів для забезпечення політики (пункт 28 Лісабонського договору, що змінює ст. 12 ДЄС). Зміни, внесені Лісабонським договором, створюють правові основи для практичних кроків ЄС щодо реалізації безпекових та оборонних дій по забезпеченню міжнародного миру та безпеки.

У *підрозділі 2.5. “Основоположні нормативно-правові акти, які регулюють інтеграцію України до ЄС”*, що складається з двох пунктів, досліджено основоположні нормативно-правові документи, які регулюють міжнародно-правове співробітництво України з іншими суб'єктами міжнародного права, та спеціалізовані документи, які регулюють співпрацю України з ЄС, у тому числі у сфері СЗППБ. Такими є Угода про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС від 14 червня 1994 р. і План дій Україна-ЄС від 21 лютого 2005 р. (з доповненнями). Досліджено нормативно-правові документи, якими встановлювалися основи євроінтеграційного напрямку зовнішньої політики України. Це насамперед такі акти, як Декларація про державний суверенітет 1990 р., Акт проголошення незалежності України 1991 р., Постанова Верховної Ради України “Про основні напрями зовнішньої політики України” 1993 р., Конституція України 1996 р. та ін. Встановлено, що цими документами визначаються головні стратегічні партнери України та правова основа співробітництва з ними, а також закріплено основні принципи, напрями і форми співпраці України та ЄС і встановлюється їх інституційне забезпечення.

У *пункті 2.5.1. “Угода про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС”* досліджено нормативно-правові засади двостороннього співробітництва і основні напрями політичного діалогу між Україною та ЄС, які закріплено двостороннім міжнародно-правовим документом – Угодою про Партнерство і Співробітництво між Україною і ЄС (далі – УПС).

УПС відкривала перспективи співробітництва з Україною у широкому колі питань: від економічної, соціально-культурної сфер до тісної політичної співпраці, у тому числі у забезпеченні міжнародної безпеки та зміцнення стабільності і безпеки в Європі.

Для реалізації встановлених угодою положень було створено різні форми політичного діалогу: консультації на вищому політичному рівні в рамках Ради з питань співпраці, включаючи зустрічі з Трійкою ЄС; регулярні зустрічі на рівні вищих посадових осіб між представниками України і представниками ЄС; використання всіх дипломатичних каналів між Сторонами, включаючи відповідні контакти у багатосторонніх відносинах, таких як відносини в ООН,

зустрічі в рамках ОБСЄ і т.д.; обмін регулярною інформацією з питань, які являють собою взаємний інтерес стосовно політичної співпраці в Європі.

Зазначається, що УПС хоча і була правовою основою для реалізації міжнародно-правового співробітництва України з ЄС у сфері СЗППБ, вона встановлювала лише загальні принципи та напрями співпраці України з ЄС у різних сферах, тому секторальна співпраця вимагала уточнення та розвитку в інших двосторонніх міжнародно-правових актах. Зазначено, що при виробленні “посиленої” угоди про асоціацію між Україною і ЄС, значне місце в ній має бути відведено положенням співпраці з питань СЗППБ, що допоможе забезпечити диференційований підхід до Української держави серед інших держав-сусідів ЄС, а також визнання ЄС асоційованого статусу для України.

У пункті 2.5.2. “План дій Україна–ЄС”, досліджено положення цього документа, що визначав найближчі перспективи співпраці України з ЄС конкретизуючи і розширюючи положення УПС, який було підписано 21 лютого 2005 р. після тривалих двосторонніх консультацій.

Положення цього документа мають більш чітке формулювання та практичну спрямованість, ніж розглянуті вище положення УПС. Вони значно інтенсифікували відносини у сфері політики, безпеки, економіки і культури, включаючи транскордонну співпрацю і спільну відповідальність у запобіганні і врегулюванні конфліктів. Так, відповідна секція Розділу 2 Плану дій “Політичний діалог і реформування” наводить перелік заходів щодо подальшого посилення і зосередження політичного діалогу і співпраці з питань зовнішньої політики і політики безпеки, а також посилення співпраці з регіональних і міжнародних питань, попередження конфліктів і врегулювання кризових ситуацій. Саме План дій Україна–ЄС став тим документом, який надав можливість реалізувати амбітні положення УПС і сприяти подальшій співпраці у сфері СЗППБ.

Прикладом цього став досліджений у контексті СЗППБ спеціалізований План дій Україна–ЄС у сфері юстиції, свободи і безпеки 2005 р., який завдяки окремому розділу III “Безпека” дозволив визначитися з конкретними діями у цій сфері, а саме: 1) боротьба з організованою злочинністю і тероризмом; 2) відмивання грошей, у тому числі фінансування тероризму; 3) торгівля людьми; 5) митниця (правоохоронні аспекти); 6) корупція. Створення таких спеціалізованих актів виводить міждержавне співробітництво на прагматичний лад і забезпечує реалізацію положень, задекларованих у базових документах співпраці України з ЄС.

Третій розділ “Організаційно-правові основи міжнародно-правового співробітництва України з ЄС у сфері Спільної зовнішньої політики і політики безпеки” містить три підрозділи і присвячений дослідженню особливостей компетенції ЄС у сфері СЗППБ, її інституційних основ і організаційно-правового забезпечення міжнародно-правового співробітництва України з ЄС у сфері СЗППБ.

У підрозділі 3.1. **“Особливості компетенції ЄС у сфері Спільної зовнішньої політики і політики безпеки”** досліджуються такі питання, як різноманітність напрямків реалізації зовнішньополітичних відносин ЄС щодо

суб'єктів і об'єктів провадження, щодо нормативно-правового забезпечення діяльності, а також реалізації міжнародної правосуб'єктності ЄС у контексті СЗППБ. Визначено історико-правові закономірності формування компетенції ЄС у сфері СЗППБ у тому об'ємі, який існує на сьогодні. Окремо проаналізовано використання ЄС компетенції у сфері СЗППБ за допомогою ЗЄС, причини та результати такого рішення.

У *підрозділі 3.2. “Інституційні основи сфери Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС”* досліджується інституційно-організаційний механізм, за допомогою якого ЄС визначає та проводить у життя СЗППБ. Це насамперед такі інститути та органи як Європейська Рада, Рада Європейського Союзу, Європейський парламент і Європейська комісія та Генеральний секретар Ради ЄС – Верховний представник із СЗППБ. Їхні повноваження та місце у сфері СЗППБ аналізуються на основі порівняння відповідних положень ДЄС у ніщській та лісабонській редакціях та ДКЄ.

Досліджено структуру і склад організаційного механізму з оперативного управління Силами швидкого реагування ЄС (далі – СШР). Очолює її Комітет із питань політики і безпеки, до компетенції якого входять всі аспекти СЗППБ, у тому числі і СПБО; наступним органом є Військовий комітет, який здійснює підготовку й координацію “чисто військових” заходів ЄС; замикає цю структуру Військовий штаб, який забезпечує Раду ЄС необхідною військовою інформацією і надає підтримку СПБО і виконує функції раннього попередження (швидкого реагування), оцінки ситуацій і стратегічного планування в рамках вирішення завдань ЄС у сфері запобігання конфліктам і регулювання криз; безпосереднє управління діями СШР здійснює командувач операцією, що призначається Радою ЄС.

Таку побудову операційного механізму ЄС було створено на зразок відповідного механізму НАТО, що дає Україні можливість застосування відпрацьованих схем кооперації та нормативного забезпечення співпраці. Окрім перерахованих вище органів оперативного управління ЄС створено мережу агентств у сфері СПБО: Європейське оборонне агентство (Брюссель), Європейський інститут питань безпеки і Європейський супутниковий центр, з якими українськими профільними відомствами планується встановити постійну кооперацію. До вступу в дію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС реалізацію співпраці між оперативними органами України та ЄС необхідно забезпечити шляхом двосторонніх угод.

У *підрозділі 3.3. “Органи співпраці Україна-ЄС у сфері зовнішньої політики і політики безпеки”* Досліджено органи співпраці Україна-ЄС у сфері зовнішньої політики і політики безпеки, створені відповідно до міжнародно-правових актів України та ЄС з метою забезпечення співробітництва у зовнішньополітичних та безпекових напрямках діяльності. Виявлено, що головним органом співпраці України з ЄС є Рада з питань співпраці, допомогу якій у виконанні її обов'язків надає Комітет з питань співпраці. Як форум міжпарламентського діалогу передбачено створення Комітету із парламентської співпраці. Реалізацію практичних кроків у сфері зовнішньої політики та політики безпеки проводять галузеві та відомчі органи

України, що належать до Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ, тощо. Зазначено, що сучасний стан організаційного забезпечення співпраці України з ЄС у сфері СЗППБ є невідповідним потенціалу такої співпраці та потребує удосконалення, що повинно бути реалізовано при розробці Угоди про асоціацію між Україною і ЄС.

Четвертий розділ “Перспективи міжнародно-правового співробітництва України з ЄС у сфері Спільної зовнішньої політики та політики безпеки” складається з двох підрозділів, в яких досліджуються основні завдання інтеграції України з Європейським Союзом у сфері СЗППБ та перспективи такого міжнародно-правового співробітництва.

У підрозділі 4.1. *“Загальні завдання співробітництва у зовнішньополітичній сфері на прикладі здійснення Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС”* визначено основні завдання, які постають перед Україною на шляху інтеграції до ЄС, що аналізуються на прикладі міжнародно-правового співробітництва у сфері СЗППБ.

Основну увагу було зосереджено на питаннях політико-правової інтеграції з точки зору трьох основних аспектів: 1) “необхідність” інтеграції політико-правової сфери; 2) цілі політико-правової інтеграції; 3) способи найефективнішої політико-правової інтеграції. Запропоноване авторське бачення цілей та проблем, які трапляються на шляху політико-правової інтеграції. Як приклад політико-правової інтеграції в окремому секторі життєдіяльності пропонується аналізувати досвід ЄС, особливо з урахуванням побудованої в його рамках СЗППБ.

Зазначено й проблеми ефективного функціонування СЗППБ, що можуть вплинути на міжнародно-правове співробітництво України з ЄС у цій сфері: неузгодженість дій і бюрократична конкуренція між інститутами та органами ЄС; існування усередині і довкола ЄС декількох об'єднань (зона євро, шенгенська зона), що призводить до того, що всі європейські ініціативи у сфері “твердої”, або “жорсткої” безпеки, висуваються й реалізуються не ЄС в цілому, а коаліціями ad hoc, що не сприяє формуванню і проведенню в життя єдиної лінії ЄС, прикладом чого служить і асиметричний характер участі різних європейських членів НАТО в реальних воєнних операціях блоку; СЗППБ відокремлена від зовнішньоекономічної політики ЄС, тоді як за рядом напрямів ці дві сфери зовнішніх стосунків особливо тісно взаємозв'язані: економічні кроки служать складовою частиною політичної дипломатії ЄС, що позитивно впливає на ефективність проведення такої діяльності ЄС.

Визначено, що “зона відповідальності” ЄС не зможе обмежитися просторово територією Європи, що інтегрується, тому одним з найважливіших завдань майбутнього розвитку зовнішньополітичної сфери є створення тісної політико-правової співпраці із сусідніми державами, об'єднаннями держав, організаціями у сфері безпеки для забезпечення легітимності, ефективності і сприяння у здійсненні зовнішньополітичних акцій за межами ЄС і на його кордонах. Вважається, що сфера СЗППБ закладає нормативну основу для такої політико-правової співпраці з державами-сусідами, і має бути використана

Україною як перспективний напрямок прискорення інтеграційних процесів між ЄС та Україною.

Встановлено, що на реалізацію СЗППБ впливає і розширення ЄС у зв'язку з приєднанням до ЄС країн Центральної та Східної Європи зі своїми інтересами, які не завжди збігаються з інтересами “старих” членів ЄС. До того ж, розширення НАТО на зону Центральної і Східної Європи також може загальмувати диференціацію і дистанціювання європейських військових структур від НАТО. Рішенням цієї проблеми стане забезпечення правової основи поділу повноважень між ЄС та НАТО з урахуванням того, що ЄС повинен концентруватися на невоєнному врегулюванні криз, миротворчих операціях, цивільному і посткризовому управлінні, НАТО ж візьме на себе відповідальність за те, що ЄС поки що не може реалізувати повною мірою – спільну оборону. Україною має враховуватись і використовуватись такий дуалізм європейської зовнішньої політики та безпеки, що повинно відобразитись у відповідних міжнародних та національних нормативних актах.

У *підрозділі 4.2. “Перспективи міжнародно-правового співробітництва України та ЄС у сфері зовнішньої політики і політики безпеки”* аналізуються перспективи співпраці України з ЄС у зовнішньополітичній та безпекових сферах, і насамперед у сфері СЗППБ.

Проаналізовано сучасне міжнародно-правове положення України через призму взятих нею міжнародно-правових зобов'язань, в результаті чого висловлено тезу щодо необхідності використання реальної перспективи розвитку міжнародно-правових відносин, якою є механізм державно-правової співпраці для держав-сусідів ЄС – “Європейська політика сусідства”. Ця політика передбачає можливість участі держав-нечленів ЄС у його діяльності, однак інтеграційний потенціал цієї політики Україною не використовується з максимальною ефективністю, і має бути забезпечений організаційно-нормативною базою.

Порушується таке питання, як доцільність отримання паралельного статусу держави-члена для України в ЄС та НАТО, стосовно чого немає єдності думок серед учених і дослідників. Зазначається, що, з одного боку, процес вступу України до ЄС істотно полегшить наявність членства в НАТО, з іншого боку НАТО до цих пір розглядається як агресивний військовий блок, і не враховується такий аспект атлантичної тематики, як трансформація НАТО. Вважається, що незалежно від можливостей паралельного вступу до цих організацій необхідно використовувати набутий у процесі співпраці з ними досвід, наприклад, щодо організаційно-правового забезпечення участі України в операціях та вченнях НАТО.

Підкреслено першочергову необхідність забезпечення правової бази для участі України у забезпеченні безпеки на східних з ЄС кордонах, стратегічних транспортних перевезеннях, освоєнні космосу, розвідці, миротворчій діяльності, правоохоронній діяльності, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, “санітарних заходах” стосовно утримання потоку нелегальних мігрантів (а також зброї і наркотичних речовин), що дозволить використати переваги майбутньої угоди про асоціацію – входження у єдиний ринок та шенгенський простір ЄС.

Через інтенсифікацію правової інтеграції у сфері безпеки Україна отримає необхідну політико-правову основу для подальшої інтеграції до ЄС, причому у процесі вступу до ЄС Україна може рухатися як через безпосередню співпрацю з ЄС, так і використовуючи наявні міжнародно-правові механізми співпраці з НАТО, ОБСЄ та державами-членами цих організацій.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладено підсумки дослідження та наводяться його найважливіші результати:

1. Здійснений аналіз виявив закономірності протиріччя у сучасних інтеграційних процесах в рамках ЄС, коріння яких сягає історії європейської інтеграції. Плани, закріплені договорами ЄОВС, Європейського оборонного співтовариства і Європейського політичного співтовариства стали базисом для поглиблення й розширення інтеграції європейських держав, що дозволило з часом створити два Європейських співтовариства, а згодом – Європейського Союзу. Так, комунітарний метод, покладений в основу концепції договору про ЄОВС, став засадничим для подальшої інтеграції в рамках Європейських співтовариств, оскільки подальший розвиток Співтовариств будувався на підставі цього інструментарію.

2. Інтеграція у політико-правовій сфері багато в чому відрізняється від інтеграції в економіко-правовій сфері. У першому випадку присутні значні розбіжності у політичних курсах учасників співпраці, відсутнє чітке уявлення “спільного інтересу”, панує міждержавний механізм ухвалення рішень, який не сприяє єдності в проведенні спільної політики. Зазначені деякі її особливості: 1) залучення до процесу ЄПС Європейської комісії стало спробою надання наднаціонального характеру діяльності ЄПС, що є сміливим кроком з урахуванням міждержавного характеру здійснення співпраці у політичній сфері; 2) міждержавний характер співпраці у процесі ЄПС привів до побудови СЗППБ ЄС на такій само основі. Тому спостерігається зв'язок між самодостатнім характером здійснення ЄПС і формуванням СЗППБ ЄС як другої опори структури правопорядку ЄС, яка до цих пір багато в чому має також відособлений від інших сфер характер.

3. Положення, що закріплюють механізм ЄПС, до прийняття ЄЄА в 1986 р. були закріплені у трьох документах суто політичного характеру: “Доповіді Давіньона” (1970), доповіді “Про співпрацю у сфері зовнішньої політики” (1973) і доповіді “Про Європейську політичну співпрацю” (1981). Тому найважливішим чинником у розвитку ЄПС стало надання цим положенням юридичного закріплення і офіційного характеру, оскільки існування механізму ЄПС до прийняття ЄЄА на базі трьох політичних по суті документів не сприяло авторитетності та ефективності його розвитку.

4. Встановлено основні віхи розвитку сфери СЗППБ і СПБО та їх основні новації згідно з Амстердамською угодою 1997 р., рішеннями саміту ЄС в Сен-Мало в 1998 р. і рішеннями саміту ЄС в Гельсінкі в 1999 р. найважливішими з яких є:

1) згідно з Амстердамською угодою 1997 г. було спрощено процедуру голосування питань у сфері СЗППБ, засновано пост Високого представника по СЗППБ; введено новий інструмент для реалізації СЗППБ – вироблення Спільних стратегій ЄС; означено коло “Петерзберзьких місій” та змінено механізм фінансування та керівництва СЗППБ ЄС;

2) саміт ЄС в Сен-Мало в 1998 р. затвердив прогресивні зміни, які знайшли свого нормативного закріплення і розвитку на саміті в Гельсінкі в 1999 р., чому більшою мірою сприяла кардинальна зміна позиції Великої Британії з питань зовнішньополітичної та оборонної співпраці;

3) саміт ЄС у Гельсінкі, що відбувся 10–11 грудня 1999 р., закріпив прогрес, позначений раніше у сфері СЗППБ: а) здійснена “інвентаризацію” всіх можливостей ЄС і держав-членів; б) встановлено автономність рішень ЄС у проведенні військових операцій під керівництвом ЄС; в) прийнято рішення про формування до 2003 р. “Сил швидкого реагування”; г) заявлено про прихильність принципам Хартії європейської безпеки, Статуту ООН; д) вирішено створити новий інституційний механізм для управління і контролю за реалізацією СПБО; е) визначено, що ЄС підтримуватиме діалог, консультації і співпрацю з НАТО і державами-членами альянсу; ж) підсумки саміту в Гельсінкі дозволили Росії, Україні та іншим європейським державам, що ведуть політичний діалог з ЄС, бути запрошеними до участі в операціях під егідою ЄС.

5. СЗППБ – самостійний напрям діяльності Європейського Союзу, в рамках якої він здійснює заходи щодо забезпечення зовнішньополітичних і оборонних функцій ЄС. Запропоновано критерії, що дозволяють виокремити СЗППБ ЄС як самостійний напрям діяльності ЄС: 1) побудова механізму ухвалення рішень у цій сфері на міждержавній основі; 2) значно менший об'єм повноважень інститутів і органів ЄС у сфері СЗППБ; 3) відсутність чіткого поділу повноважень у сфері СЗППБ між інститутами та органами ЄС; 4) сфера СЗППБ не має свого самостійного засновницького документа в порівнянні з, наприклад, спільною діяльністю держав-членів ЄС у сфері атомної енергетики.

6. Особливості правового регулювання цієї сфери було проаналізовано по всіх групах джерел права ЄС. Визначено ієрархії, особливості та складнощі застосування кожного із досліджуваних джерел права. Значну увагу приділено особливостям компетенції та судовій практиці Суду ЄС у цій сфері.

7. Лісабонський договір здійснив реформу засновницьких договорів ЄС, значною мірою змінив правове регулювання ЄС у сфері СЗППБ. Крім значних змін у правову природу ЄС та його систему, цей договір реформує і організаційно правові основи СЗППБ, вводить важливі новели та запроваджує нову парадигму безпекового виміру ЄС. Окремим питанням тут постає виникнення на базі СЗППБ системи колективної безпеки – у разі, коли держава-член стає жертвою озброєної агресії на її території, інші держави-члени зобов'язані допомогти державі-жертві агресії всіма засобами відповідно до ст. 51 Статуту ООН.

8. Механізм ухвалення рішень у сфері СЗППБ і СПБО побудований на принципі міждержавної співпраці, що відображає в основному волю держав-членів і значно меншою мірою – інститутів і органів ЄС. Тому інституційний

механізм ЄС у контексті здійснення СЗППБ і СПБО є прикладом переваги міждержавного підходу в ухваленні рішень (Європейська Рада, Рада ЄС), що підтверджується можливістю прийняття цими органами актів, що мають нормативний характер. У той же час роль органів, що відображають приклад наднаціонального підходу в ухваленні рішень (Європейський парламент, Європейська комісія) зведена до можливості прийняття актів рекомендаційного характеру. Цей стан речей логічно виходитиме з розуміння того, що сфери зовнішньої політики і політики безпеки і оборони є найбільш “неінтеграційними”.

9. Роль ЗЄС виявлена як проміжна стадія розвитку СЗППБ і СПБО ЄС, в той час, коли ЄС ще не “дозрів” до створення своїх структур по здійсненню відповідних політик, і таким чином, ЗЄС відіграв помітну роль у процесі формування і здійснення СЗППБ і СПБО ЄС, на якийсь час ставши тим запасним аеродромом, де можна було перечекати негоду найбільш непростого “конструкційного” періоду розвитку другої опори ЄС.

10. Складові “проблеми політико-правової інтеграції” представлені системою таких чинників: 1) складність вибору між виграшем у національному престижі (перманентно підкреслюється необхідність національно-державного самоствердження і державно-цивільної потреби в ідентифікації) і загальним, спільно здійснюваним впливом за допомогою передачі частини національних повноважень спільним (наднаціональним в даному випадку) органам; 2) трансформація (поділ) національного суверенітету (Концепція національного суверенітету як цілісного і неподільного об'єму повноважень держави до цих пір продовжує стійко визначати образ мислення більшості людей). Думка про можливість поділу національного суверенітету сприймається більш ніж хворобливо і асоціюється часто з кризою державного механізму); 3) складність ідентифікації учасниками інтеграційного процесу самих себе з інтеграційним об'єднанням; 4) поява викликів розширення і поглиблення інтеграції; 5) велике значення інформування учасників інтеграційного процесу стосовно його цілей, засобів і вигод.

11. Сфера СЗППБ виявилася відокремленою від правового регулювання зовнішньоекономічної політики ЄС, тоді як за рядом напрямів (таких, як турецький або китайський) ці дві сфери зовнішніх відносин є особливо тісно взаємозв'язаними: економічні кроки служать складовою частиною політичної дипломатії ЄС. Об'єднання всіх зовнішньополітичних напрямів діяльності ЄС було передбачене Договором, що заснував Конституцію для Європи 2004 р., а після невдачі ратифікації останнього, Лісабонським договором 2007 р.

12. Інтеграція України в оборонну складову ЄС стала необхідною і можливою з таких причин: по-перше, усупереч сподіванням, закінчення “холодної війни” не викликало докорінного зниження напруженості в Європі; по-друге, досвід періоду незалежності України свідчить про те, що політика нейтралітету і позаблоковості, проголошена Декларацією про незалежність, не виправдала себе і не надала безперечних гарантій збереження державного суверенітету; по-третє, Україна географічно є центром Європи, що зумовлює необхідність заняття активної позиції з питань забезпечення безпеки на

континенті, а найефективніше забезпечення цього завдання є можливим лише шляхом тісної співпраці з європейськими державами.

13. Встановлено, що співпраця Україна–ЄС у сфері безпеки досі значно відстає від задекларованих цілей, залишаючись при цьому найбільш перспективним напрямом співпраці, особливо в таких напрямках, як: участь у врегулюванні кризових ситуацій цивільними засобами; співпраця у сфері стратегічного перекидання сил; участь у врегулюванні кризових ситуацій військовими засобами; залучення підрозділів ЗСУ до СШР ЄС; діалог Україна – ЄС щодо утилізації боєприпасів, непридатних для подальшого використання і збереження; військово-технічна співпраця. Отже, інтеграція України до європейської системи колективної безпеки спрямована на зміцнення європейської безпеки, що, у свою чергу, могло би значно сприяти отриманню Україною спочатку асоційованого, а потім і повноправного членства в ЄС.

14. Як основний механізм співпраці для держав-сусідів ЄС є “політика сусідства”, яка передбачає можливості участі країн не-членів ЄС брати участь у реалізації його політик. Висунуто і обґрунтовано тезу, згідно з якою успішна України в механізмі сусідства може стати істотним чинником, що сприяє реалізації євроінтеграційного вектора зовнішньої політики нашої держави, насамперед через співпрацю по забезпеченню безпеки на східних рубежах, “санітарні заходи” стосовно утримання потоку нелегальних мігрантів (а також озброєння і наркотичних речовин), збройних конфліктів тощо.

15. Визначено, що правовою основою, яка закріплює стратегію співробітництва України з ЄС є УПС 1994 р., що встановлює головні напрями та пріоритети такої співпраці. У той же час політико-правовим тактичним документом, що розвиває положення УПС у співпраці України з ЄС є План дій Україна-ЄС, положення якого стосовно сфери зовнішньої політики, політики безпеки й оборони є, проте, дещо розмитими. Це торкається і зовнішньополітичної співпраці і визначення статусу України у контексті її інтеграції в ЄС. У зв'язку з цим необхідно є конкретизація зазначених моментів у подальших двосторонніх документах України і ЄС, і перш за все в Угоді про асоціацію.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Гладенко О. М. Міжнародно-правові аспекти інтеграції України до Європейського Союзу / О. М. Гладенко // Актуальні проблеми держави і права. зб. наук. праць. – О. : Юрид. л–ра, 2005. – Вип. 24. – С. 130–138.
2. Гладенко О. М. Зовнішньополітичні положення Конституції Європейського Союзу / О. М. Гладенко // Актуальні проблеми держави і права. – О. : Юрид. л–ра, 2005. – Вип. 29. – С. 575–581.

3. Гладенко А. Н. Экологические аспекты общей внешней политики и политики безопасности Европейского Союза / А. Н. Гладенко // Порівняльно-правові дослідження. – 2006. – № 1. – С. 154–166

4. Гладенко А. Н. Некоторые проблемы политико–правовой интеграции на примере Европейского Союза / А. Н. Гладенко // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. – О. : Фенікс, 2007. – Вип. 30. – С. 147–153.

5. Гладенко О. М. Міждержавний та наднаціональний механізми прийняття рішень у правовій системі Європейського Союзу / О. М. Гладенко // Правове життя сучасної України : тези доповідей 9-ї звітної наук. конф. професорсько–виклад. і аспірант. складу. – О. : Фенікс, 2006. – С. 215–217.

6. Гладенко О. М. Європейська політична співпраця як прообраз спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу / О. М. Гладенко // Актуальні проблеми держави і права : Зб. наук. праць. – О. : Юрид. л–ра, 2007. – Вип. 34. – С. 81–86.

7. Гладенко А. Н. Европейская интеграция: основные теории / А. Н. Гладенко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – Спец. вип. № 3 : Ідея держави і права : У 4 ч. – 2007. – Ч. 4. – С. 9–17.

8. Гладенко О. М. Перспективи інтеграції України з Європейським Союзом у сфері зовнішньої політики й політики безпеки / О. М. Гладенко // Порівняльно-правові дослідження. – 2007. – № 1–2. – С. 312–316.

9. Гладенко О. М. Міжнародно-правові аспекти багатовекторності зовнішньої політики України. О. М. Гладенко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л–ра, 2007. – Вип. 36. – С. 361–367.

10. Гладенко О. М. Лісабонський договір ЄС 2007 року як новий етап еволюційного розвитку права Європейського Союзу / О. М. Гладенко // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 1 (11). – С. 73–77.

11. Гладенко О. М. Засновницькі договори як механізм еволюції права Європейського Союзу / О. М. Гладенко // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 2. – С. 247–251.

Інші публікації:

12. Гладенко А. Н. Концепция дифференцированной интеграции: вопросы теории / А. Н. Гладенко // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави: Матеріали IV Всеукр. наук. конф. правників-початківців, присвяченої пам'яті видатних учених-юристів П. О. Недбайла, О. В. Сурилова, В. В. Копейчикова, Одеса, 10–11 жовтня 2006 р. – О. : Юрид. л-ра, 2006. – С. 48–53.

13. Gladenko O. M. International and Legal Aspects of the Formation and Development of the European Security System : Working programme for the course of lectures / Gladenko O. M. – Odessa : Feniks, 2007. – 50 p.

14. Гладенко А. Н. Правовые основы участия Украины в миротворческой деятельности Европейского Союза / А. Н. Гладенко // Правове життя сучасної України : тези доповідей Всеукр. наук. конф. “Правове життя сучасної України”. – О. : Фенікс, 2008. – С. 489–491.

АНОТАЦІЯ

Гладенко О. М. Міжнародно-правове співробітництво України з Європейським Союзом у сфері Спільної зовнішньої політики та політики безпеки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2010.

У дисертації досліджуються питання міжнародно-правового співробітництва України з ЄС у сфері СЗППБ й аналізується інтеграційний потенціал цього напрямку співпраці.

Запропоновано авторське поняття СЗППБ – самостійна сфера діяльності ЄС, в рамках якої на основі міжнародних принципів та норм здійснюються заходи щодо забезпечення зовнішньополітичних і оборонних функцій ЄС.

Обґрунтовано необхідність посилення співпраці між Україною і ЄС у сфері зовнішньої політики і політики безпеки, для чого пропонується забезпечити розробку необхідної матеріальної і правової бази. Досліджується правовий механізм “Європейської політики сусідства” та “Східного партнерства” і надається його оцінка. Звернено увагу на необхідність забезпечення диференційованого підходу до України серед інших держав-сусідів ЄС і необхідність домогтися визнання асоційованого статусу в ЄС для України.

Ключові слова: міжнародне право, право ЄС, Спільна зовнішня політика та політика безпеки, правова інтеграція, євроатлантична інтеграція, організаційний механізм ЄС, воєнна співпраця.

АННОТАЦИЯ

Гладенко А. Н. Международно-правовое сотрудничество Украины с Европейским Союзом в сфере Общей внешней политики и политики безопасности. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2010.

В диссертации впервые в отечественном правоведении комплексно исследуются вопросы международно-правового сотрудничества Украины с ЕС в сфере Общей внешней политики и политики безопасности (далее – ОВПБ) Европейского Союза (далее – ЕС) и анализируется его интеграционный потенциал в контексте государственно закрепленного внешнеполитического вектора Украины – евроатлантической интеграции.

Проблема международно-правового сотрудничества Украины с ЕС в сфере ОВПБ рассмотрена автором с позиции обеспечения безопасности Украины наиболее оптимально с точки зрения как государственно-определенного вектора ее внешней политики, так и социально-экономического положения в Украине.

Впервые комплексно рассмотрены изменения сферы ОВПБ, которые планируется внести Лиссабонским договором.

Обосновывается тезис, о том, что интеграционный потенциал “Европейской политики соседства”, в основу которой положен принцип “интеграции, но не вступления” (*integration not accession*), в настоящий момент недооценен и не используется с максимальной эффективностью. Определено, что успешное участие Украины в механизме соседства может стать существенным фактором, способствующим реализации евроинтеграционного вектора внешней политики Украины.

Дано авторское определение понятия ОВПБ – самостоятельная сфера деятельности ЕС, в рамках которой на основе международных принципов и норм осуществляются мероприятия по обеспечению внешнеполитических и оборонных функций ЕС.

В ходе исследования механизма обоснован тезис о необходимости усилить сотрудничество между Украиной и ЕС в аспекте взаимоотношений в сфере внешней политики и политики безопасности, для чего предлагается обеспечить разработку необходимой материальной и правовой базы. Обращено внимание на необходимость обеспечения среди других государств-соседей ЕС дифференцированного подхода к Украине и признания ассоциированного статуса в ЕС для Украины. Так, в новом “усиленном” соглашении между Украиной и ЕС значительное место должно быть отведено положениям сотрудничества по вопросам внешней политики и политики безопасности; необходима инспекция всех направлений внешнеполитического сотрудничества и сотрудничества по вопросам безопасности Украины с ЕС; углубление сотрудничества в военной сфере, использовании возможностей, полученных благодаря участию в миротворческих и посткризисных операциях ЕС, акцентирование внимания на сферах, всемирно признанных как успешно осуществляемые украинскими военными.

Ключевые слова: международное право, право ЕС, Общая внешняя политика и политика безопасности, правовая интеграция, евроатлантическая интеграция, организационный механизм ЕС, военное сотрудничество.

SUMMARY

Gladenko O. M. International-legal cooperation of Ukraine with European Union in the sphere of Common foreign and security policy. – Manuscript.

The thesis, for the academic degree of the candidate of science law by speciality 12.00.11 – international law. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2009.

In dissertation the questions of international-legal cooperation of Ukraine and EU in the sphere of the Common foreign and security policy and integration potential of this direction of cooperation are analyzed.

An author concept CFSP is offered is an independent sphere of activity of European Union, within the framework of which on the basis of international

principles and act carries out measures on providing of foreign-policy and defensive functions of EU.

Noted necessity of strengthening of collaboration between Ukraine and EU in the field of foreign policy and policy of security, for what it is suggested to provide development of necessary financial and legal base. The legal mechanism of the “European Neighbourhood Policy” and “East partnership” is explored and his estimation is given. Appeal attention on the necessity of providing of the differentiated approach to our state among other states-neighbours of EU and necessity to obtain the associated status in EU for Ukraine.

Keywords: international law, EU law, Common foreign and security policy, legal integration, euro-atlantic integration, organizational mechanism of EU, military cooperation.